

## ДОХОДИ ТА ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

**Н. В. БОНДАРЕНКО**, кандидат економічних наук

**К. С. ХОЛЯВІЦЬКА**, викладач

**В. В. ЛИМАНЮК**, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет садівництва

*В статті проводиться аналіз питань формування доходів та видатків місцевих бюджетів, зосереджуючись на контексті децентралізації. Визначено ключові аспекти цього процесу, а також проідентифіковано невирішені питання, які вимагають подальших досліджень та обґрунтувань. Звернуто увагу на нестабільність фінансової бази місцевих бюджетів та потребу в удосконаленні механізмів її зміцнення. Досліджено структуру доходів та видатків місцевих бюджетів, та структуру доходів та видатків за видами бюджетів. Розглянуто вплив реформи децентралізації на формування дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів. На основі проведеного дослідження визначено шляхи зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування.*

**Ключові слова:** *доходи бюджету, органи місцевого самоврядування, видатки бюджету, децентралізація, територіальні громади, місцеві бюджети, фінансові ресурси.*

**Постановка проблеми.** Місцеві бюджети відіграють ключову роль у розвитку територій, фінансуючи освіту, культуру, охорону здоров'я, молодіжні програми та житлово-комунальні послуги. Головне завдання перед громадами – забезпечити необхідні фінансові ресурси для виконання своїх обов'язків. Децентралізація є успішною реформою, яка дозволяє місцевим органам реагувати на виклики, включаючи воєнний стан, і забезпечувати економічне та соціальне функціонування. Проте проблема полягає в нестабільності фінансової бази місцевих бюджетів та недостатній прибутковості, що потребує комплексного аналізу та стратегій для зміцнення. Важливо забезпечити своєчасне та ефективне виконання бюджетів у воєнний час.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Останні дослідження та публікації активно досліджують питання формування доходів та видатків місцевих бюджетів, привертаючи увагу багатьох науковців як в Україні, так і за кордоном. Серед відомих дослідників варто відзначити праці Я. Пилипенка, Т. Бондарук, Л. Дробозіної, О. Кириленко, Н. Трусолої, О. Сизоненко, В. Опаріна, В. Федосова, О. Романенка, А. Мілевської, Б. Гужевської, Я. Севульські, Р. Барро, К. Павлюка, В. Геєць та інших. Однак залишаються нерозв'язаними питання, пов'язані з формуванням доходів та видатків місцевих

бюджетів у контексті децентралізації, що вимагає подальших досліджень та обґрунтувань.

**Мета статті** є аналіз питань формування доходів та видатків місцевих бюджетів, зокрема в контексті процесу децентралізації, спрямоване на визначення невирішених аспектів цієї проблеми та визначення напрямків подальших досліджень у цій сфері.

**Методика досліджень.** Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків, що займаються дослідженням формування доходів та видатків місцевих бюджетів. У статті використано такі методи дослідження: абстрактно-логічний, математичний, порівняння, монографічний, табличний, графічний та наукового узагальнення.

**Результати досліджень.** Доходи та видатки місцевих бюджетів відіграють важливу роль в умовах децентралізації, сприяючи економічному розвитку регіонів та підвищенню ефективності управління на місцевому рівні. Доходи місцевих бюджетів забезпечують фінансову незалежність та стабільність органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації громади отримують більше можливостей для залучення доходів, включаючи податкові та неподаткові надходження, трансферти з державного бюджету та інші джерела фінансування. Це дозволяє місцевим органам влади більш гнучко реагувати на потреби громади, інвестувати в інфраструктуру, соціальні послуги, освіту та охорону здоров'я [1]. Збільшення власних доходів громад стимулює їх до більш ефективного управління ресурсами та пошуку нових джерел фінансування. Видатки місцевих бюджетів формують основу для реалізації місцевих програм та проектів, спрямованих на покращення життя громади. В умовах децентралізації місцеві органи влади отримують більше повноважень щодо розподілу бюджетних коштів, що дозволяє враховувати специфічні потреби та пріоритети кожної громади. Це включає фінансування освіти, медицини, соціального захисту, комунального господарства та розвитку інфраструктури. Раціональне використання видатків сприяє підвищенню якості послуг, що надаються населенню, та стимулює економічний розвиток регіонів [2].

Доходи та видатки місцевих бюджетів в умовах децентралізації є ключовими елементами для забезпечення фінансової самостійності громад, покращення якості життя населення та стимулювання сталого розвитку регіонів. Вони дозволяють місцевим органам влади більш ефективно управляти ресурсами та оперативно реагувати на потреби своїх громадян [6].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування реалізується територіальними громадами сіл, селищ та міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні та міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад [8]. Матеріальна та фінансова основа органів місцевого самоврядування виражається у праві володіти та розпоряджатися коштами та майном для виконання своїх обов'язків і повноважень. Місцеві бюджети відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні діяльності органів місцевого самоврядування.

Дані за 2022–2023 роки продемонстрували високу стійкість місцевого самоврядування, яке здатне ефективно протистояти різним викликам, включаючи фінансові, навіть в умовах воєнного стану. Хоча рік був важким для країни, органи місцевого самоврядування забезпечили належну підтримку ЗСУ та національної безпеки, а також допомогу внутрішньо переміщеним особам тощо [5]. Аналізуючи структуру доходів місцевих бюджетів (табл. 1), видно, що виконання місцевих бюджетів за 2023 рік значно відрізняється від 2022 року у напрямку зростання.

**Табл. 1. Структура доходів місцевих бюджетів за 2022–2023рр., млрд грн, %\***

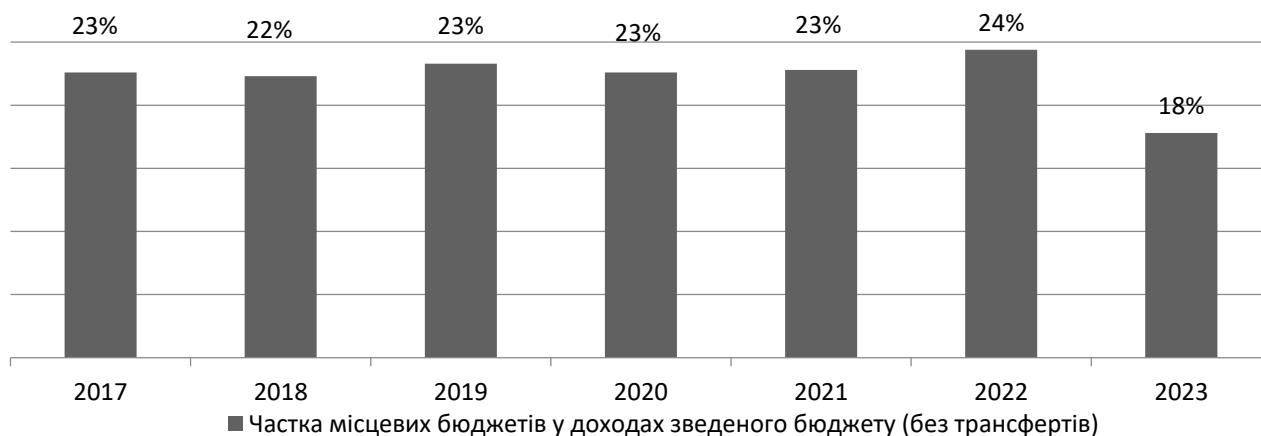
Види надходжень	2022 рік		2023 рік		Абсолютне відхилення, (+, -), (2023/2022)	
	обсяг, млрд грн	частка, %	обсяг, млрд грн	частка, %	обсяг, млрд грн	частка, %
	Податкові надходження	393,5	70,9	434,5	67	41
Офіційні трансферти	137,0	24,7	177,6	27	40,6	2,3
Неподаткові надходження	22,0	3,9	36,5	6	14,5	2,1
Доходи від операцій з капіталом	2,3	0,4	3,6	1	1,3	0,6
Цільові фонди	0,3	0,1	0,4	0,1	0,1	0
Всього	555,1	100	652,6	100	97,5	0

*Примітка: побудовано на основі джерел [3, 4].*

У 2023 році загальні доходи місцевих бюджетів зросли на 97,5 млрд грн (17,6 %) порівняно з 2022 роком, досягнувши 652,6 млрд грн. Найбільшу частку в структурі доходів у 2023 році становили податкові надходження (67 %), за ними йшли офіційні трансферти (27 %), неподаткові надходження (6 %), доходи від операцій з капіталом (1 %) та цільові фонди (0,1 %). Податкові надходження зросли на 41 млрд грн (10,4 %), але їх частка в структурі доходів дещо зменшилася на 3,9 %. Офіційні трансферти зросли на 40,6 млрд грн (29,6 %), і їх частка в структурі доходів також трохи збільшилася на 2,3 %. Неподаткові надходження зросли на 14,5 млрд грн (65,9 %), і їх частка в структурі доходів також трохи збільшилася на 2,1 %. Доходи від операцій з капіталом зросли на 1,3 млрд грн (56,5 %), і їх частка в структурі доходів також трохи збільшилася на 0,6 %. Цільові фонди зросли на 0,1 млрд грн (33,3 %), але їх частка в структурі доходів залишилася незмінною. Структура доходів місцевих бюджетів в Україні за 2022–2023 роки трохи змінилася. Податкові надходження залишаються основним джерелом доходів, але їх частка дещо зменшилася. Значно зростає

частка офіційних трансфертів, а також неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та цільових фондів.

Варто також відзначити, що за 2023 рік значно зросла частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (рис. 1.).

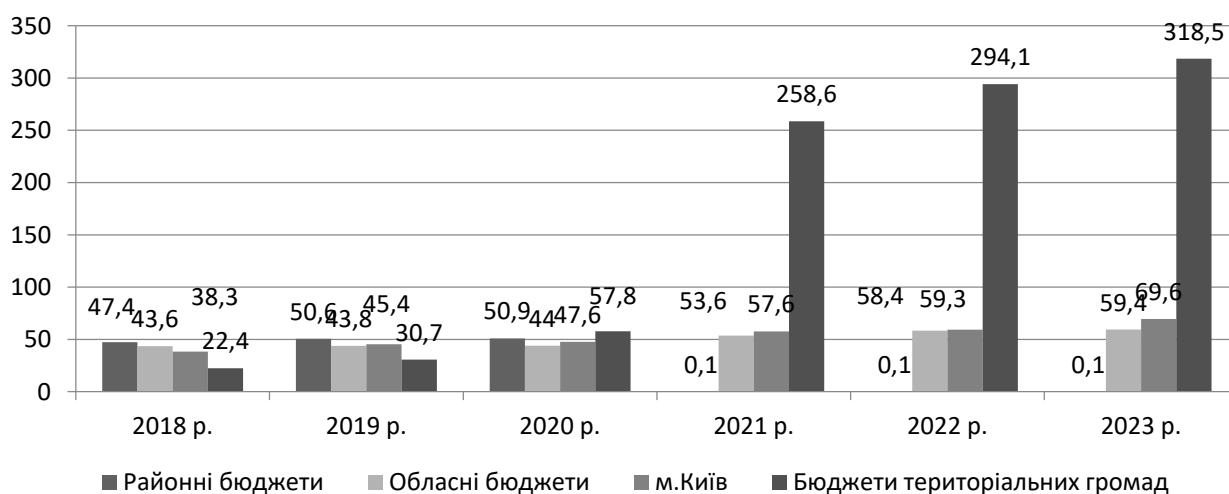


**Рис. 1. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету**

*Примітка: побудовано на основі джерел [3, 4].*

З 2017 по 2022 рік спостерігається стійке зростання частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, це свідчить про зростання рівня фіскальної децентралізації в Україні. У 2023 році спостерігається незначне зниження частки місцевих бюджетів, яке може бути пов'язане з впливом війни в Україні. З чого можна зробити висновок, що протягом останніх шести років спостерігається зростання рівня фіскальної децентралізації в Україні.

Щороку бюджети територіальних громад демонструють високі показники зростання доходів, що вкотре підтверджує результативність проведених реформ, які реалізуються на місцевому рівні. Отримавши повноваження на районному рівні, територіальні громади показали, що здатні ефективно розпоряджатися та збільшувати отримані фінансові ресурси (рис. 2).



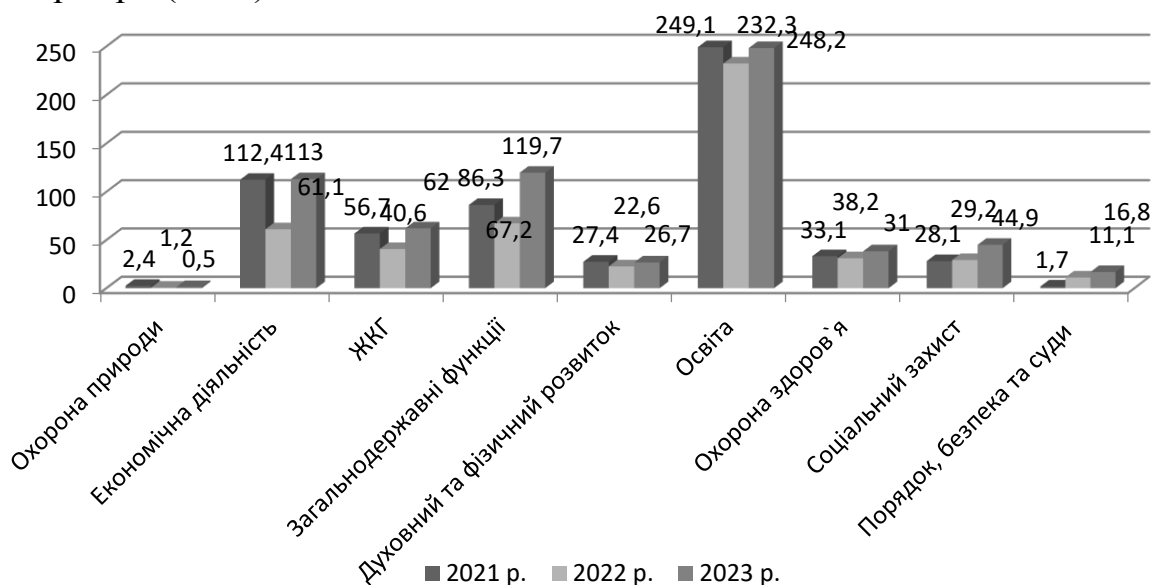
**Рис. 2. Динаміка структури доходів за видами бюджетів, %**

*Примітка: побудовано на основі джерел [3, 4].*

Враховуючи лише показник збільшення загального фонду, простежується приріст саме бюджетів місцевого самоврядування. Водночас слід зазначити, що внаслідок війни росії проти України постраждали всі бюджети, але обласні бюджети не зазнали негативного впливу, як бюджети територіальних громад, які в свою чергу змогли швидко адаптуватися до поточної ситуації [6].

Частка доходів державного (федерального) бюджету у загальних доходах бюджету протягом зазначеного періоду трохи зменшилася, що може бути пов'язано з децентралізацією повноважень та ресурсів на місцевий рівень. Частка доходів обласних бюджетів у загальних доходах бюджету протягом зазначеного періоду також трохи зменшилася. Частка доходів бюджетів територіальних громад у загальних доходах бюджету протягом зазначеного періоду значно зросла, що може свідчити про зростання фінансової автономії місцевих громад. Наведена динаміка демонструє значний вплив територіальних громад на підтримку фінансової стабільності. Саме на них покладається фінансування значної частини як делегованих, так і власних повноважень. Бюджети місцевого самоврядування є основою стійкості місцевих фінансових ресурсів.

Розглянемо виконання видаткової частини місцевих бюджетів (рис. 3), у структурі видатків найбільшу питому вагу займають видатки на освіту – 248 млрд грн (37 %).



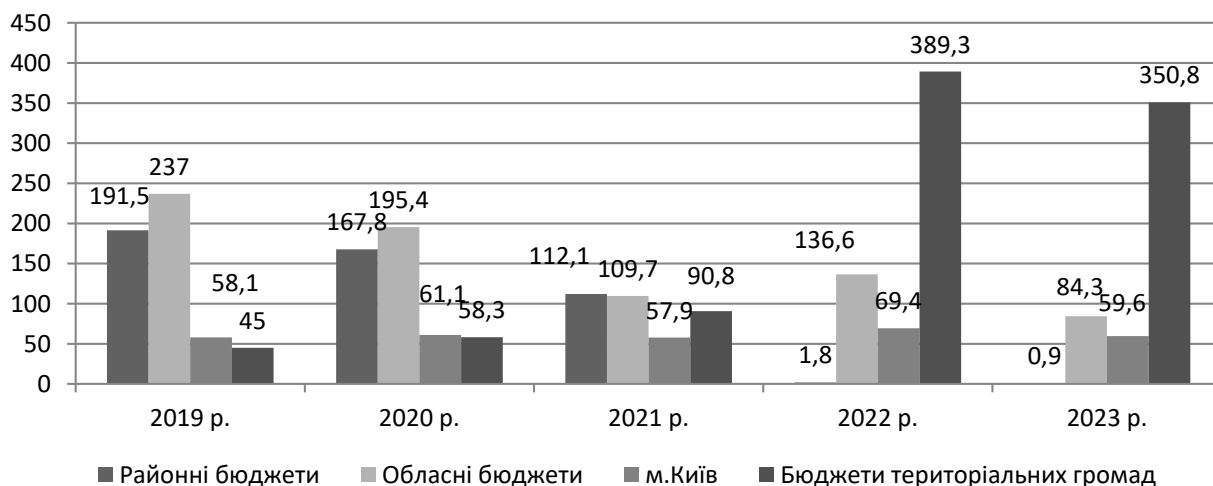
**Рис. 3. Структура видатків місцевих бюджетів, млрд грн**

*Примітка: побудовано на основі джерел [3, 4].*

Найменшу частку в розрізі функціональної класифікації видатків займають видатки на охорону природи – 1,2 млрд грн (0,2 %). Видатки на освіту протягом зазначеного періоду зросли на 13,4%, на охорону здоров'я протягом зазначеного періоду на 26,5 %, на соціальний захист та соціальне забезпечення протягом зазначеного періоду на 23,2 %, на житлово-комунальне господарство протягом зазначеного періоду на 16,1 %, на транспорт і зв'язок протягом зазначеного періоду на 19,2 %, на інші функції протягом зазначеного періоду на 11,8 %. Отже, протягом останніх трьох років найбільше зросли видатки на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Зважаючи на пріоритетність видатків та вимоги воєнного стану, органи місцевого самоврядування насамперед скоротили всі непершочергові видатки. В умовах війни найбільше зросли видатки на громадський порядок, безпеку та судову систему. Для порівняння наведемо співвідношення показників 2023 року до довоєнного 2021 року: видатки на порядок, безпеку та суди збільшилися більш ніж у 9 разів. Видатки на соціальний захист зросли на 90 %. Водночас видатки на освіту не досягли рівня 2021 року, а видатки на охорону здоров'я зменшилися на 6 % у 2022 році, але показали позитивний приріст у 2023 році порівняно з 2021 роком. Видатки на охорону природи зменшилися на 51 % (у 2022 році зниження було на 79 %). Разом з тим, видатки на житлово-комунальне господарство та загальнодержавні функції значно зросли у 2023 році.

Динаміка структури видатків за видами бюджетів вказує на кілька важливих аспектів: зміна пріоритетів фінансування, адаптація до воєнних умов, Підтримка соціального захисту, зміни у фінансуванні освіти та охорони здоров'я, скорочення видатків на охорону природи, зростання видатків на житлово-комунальне господарство та загальнодержавні функції. Таким чином, динаміка структури видатків за видами бюджетів відображає адаптацію бюджетної політики до нових умов, пріоритетність безпеки та соціального захисту, а також зміни у фінансуванні різних сфер у відповідь на поточні виклики (рис. 4).



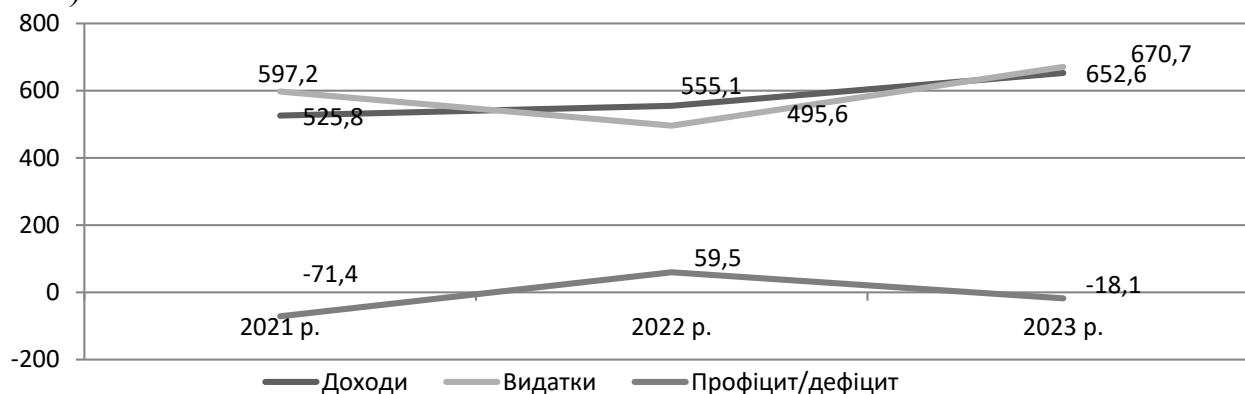
**Рис. 4. Динаміка структури видатків за видами бюджетів, %**

*Примітка: побудовано на основі джерел [3, 4].*

Динаміка структури видатків за видами бюджетів України за період з 2019 року по 2023 рік свідчить про децентралізацію бюджетної системи. Це проявляється в зростанні частки видатків бюджетів територіальних громад та зменшенні частки видатків державного (федерального) бюджету та обласних бюджетів.

Розглядаючи щорічний обсяг видатків різних типів місцевих бюджетів, помітно значний обсяг повноважень місцевого самоврядування базового рівня. Зрозуміло, що більшість закладів та заходів фінансуються з бюджетів сіл, селищ та міст. Водночас видаткова частина за видами бюджетів у 2023 році була нижчою за показники попереднього року. Після аналізу складу та структури

доходів і видатків місцевих бюджетів, розглянемо їх фінансове збалансування (рис. 5).



**Рис. 5. Динаміка дефіциту/профіциту місцевих бюджетів, млрд грн**

*Примітка:* побудовано на основі джерел [3, 4].

Як видно з рис. 5, що у 2022 року спостерігається профіцит бюджету в розмірі 59,5 млрд грн, проте скорочення темпів приросту доходів порівняно з видатками, потребами на місцях, зумовило формування в наступних періодах дефіциту місцевого бюджету. Протягом останніх трьох років динаміка дефіциту/профіциту місцевих бюджетів України була нестабільною

**Висновки.** Посилення фінансової стійкості та підвищення доходності місцевих бюджетів виступає ключовою проблемою у формуванні ефективних громад. Зміни у бюджетному та податковому законодавстві підсилюють роль у наповненні місцевих бюджетів. Аналіз джерел доходів та видатків дозволяє виявити сильні та слабкі сторони територіальної громади та знаходити додаткові можливості для поповнення бюджету та забезпечення фінансової стійкості громади.

Повна масштабність війни продемонструвала, що місцеве самоврядування може гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі й у фінансовій сфері. Реформа децентралізації дала місцевим органам влади автономію та належні фінансові ресурси, які відіграли ключову роль у вирішенні цих викликів. Важливо зауважити, що децентралізація сприяє забезпеченню громад фінансовими ресурсами і сприяє їхньому сталому розвитку. Збільшення доходів місцевих бюджетів сприятиме створенню умов для фінансової незалежності місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

В статті відзначено значний вплив воєнного стану та економічних викликів на структуру та обсяги видатків місцевих бюджетів. Виявлено, що органи місцевого самоврядування в першу чергу зосередилися на забезпеченні безпеки, громадського порядку та судової системи. Зростання видатків на ці сфери свідчить про перерозподіл бюджетних ресурсів у зв'язку з військовою діяльністю та змінами в соціально-економічній ситуації. Порівняно з минулим роком, видаткова частина місцевих бюджетів зменшилася, що може вказувати на стриманість у витратах та необхідність ефективного управління ресурсами. У той же час, підкреслено зростання видатків на соціальний захист та житлово-

комунальне господарство, що свідчить про важливість забезпечення базових потреб громадян у складних умовах.

### **Література:**

1. Milewska A. Organization and changes of local government finance system in view of implementation of participatory budgeting. Retrieved from: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171345101>.
2. Ватаманюк-Зелінська У. З., Штундер І. М., Гаврилюк С. О. Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Інноваційна економіка*. 2022. № 92. С. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.9>.
3. Державна казначейська служба України. Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/>.
4. Державний веб-портал бюджету для громадян. Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/>.
5. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 252 від 11.03.2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>.
6. Зверяков М. І. Теорія розвитку національної транзитивної економічної системи в умовах нового етапу глобалізації. Одеса : ОНЕУ, 2023. 224 с.
7. Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. 2016. № 1. С. 83–92.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 21.07.1997. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

### **References:**

1. Milewska, A. (2014). Organization and changes of local government finance system in view of implementation of participatory budgeting. Retrieved from: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171345101>.
2. Vatamanyuk-Zelinska, U. Z., Shtunder, I. M., Gavriiliuk, S. O. (2022). Trends in the formation and implementation of local budgets under martial law. *Innovative economy*, no. 92, pp. 61–68. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.9>. [in Ukrainian].
3. State Treasury Service of Ukraine. Retrieved from: <https://openbudget.gov.ua/>. [in Ukrainian].
4. State budget web portal for citizens. Retrieved from: <https://openbudget.gov.ua/>. [in Ukrainian].
5. Some issues of formation and implementation of local budgets during martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 252 dated 11.03.2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
6. Zveryakov, M. I. (2023). The theory of the development of the national transitive economic system in the conditions of the new stage of globalization. Odesa: ONEU. 224 p. [in Ukrainian].



7. Kostyrko, L. A., Velenteychyk, N. Yu. (2016). Methodological principles of comprehensive analysis of financial sustainability of local budgets. *Financial space*, no. 1, pp. 83–92. [in Ukrainian].

8. On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine No. 280/97-VR dated 07/21/1997. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. [in Ukrainian].

### **Annotation**

***Bondarenko N. V., Kholiavitska K. S., Lymaniuk V. V.***

#### ***Income and expenditure of the local budget in terms of decentralization***

*The article highlights the current state of the formation of the revenue and expenditure part of the local budget in terms of decentralization. The structure of income and expenditure in the local budget from 2022 to 2023, as well as the structure of income and expenditure by type of budget, were studied. This paper examines the influence of decentralization reform on the formation of revenue and expenditure parts of local budgets. On the basis of the conducted research, methods of strengthening the financial base of local authorities are determined.*

*The local budget plays an important role in the socio-economic development of the region, education, culture, health care, youth programs, housing and communal services are funded. The main task facing the territorial community is to ensure the amount of financial resources necessary to fulfill the duties and functions assigned to them. One of the most successful reforms in Ukraine is decentralization, even in the conditions of full-scale war, local self-government institutions have demonstrated their ability to respond to new challenges and ensure the functioning of the economy and the life of the population. In the situation of martial law, it is very important to ensure the timely, adequate and uninterrupted execution of the local budget.*

*The complex and contradictory global transformation process in the world exacerbates questions about the prospects, directions and means of post-war economic recovery. The above problems are further exacerbated by the temporary state of the Ukrainian economy and increased tensions and uncertainty in the world market. "On Local self-government in Ukraine" According to the Law of Ukraine, it is stated that local self-government is carried out directly by the territorial community of villages, towns and cities, through villages, settlements, city councils and their executive bodies, as well as through district and regional councils representing the common interests of the territorial community of villages, towns and cities.*

*2022–2023 showed how stable local self-government, which can face any challenge with dignity, even in the situation of martial law, especially in the financial part. This year was difficult for the country, but local self-government agencies showed adequate support for the military and national security, internally displaced persons, etc. In total, in 2022, local budgets received UAH 555.1 billion of revenues from general and special funds. Of course, the largest specific weight was tax revenues of UAH 393.5 billion, or 70.9 % of all revenues. For 2023, 652.6 billion UAH were received. of income, the largest share is also occupied by tax revenues – 67 %.*

*Considering the priorities of spending and the requirements for martial law, first of all, local self-government agencies cut all non-priority spending. During the war, spending on public order, security and the justice system increased the most. For comparison, let's note the ratio of the indicators in 2021 to 2023 before the war. Thus,*

*the cost of orders, security and courts increased more than 9 times. Spending on social protection also increased by +90 %.*

*The full-scale war showed that local self-government can face any challenge with dignity, including in the financial sphere. By effectively implementing decentralization reforms, local self-government has been able to obtain autonomous, independent and appropriate financial resources and has played a major role in facing challenges. It should be noted that decentralization has a positive effect on providing financial resources to local communities and that territorial communities are an objectively positive process to ensure sustainable development. The increase in the revenue portion of the local budget creates conditions for the financial base of the independence of local autonomy in terms of decentralization.*

***Key words:** budget revenues, local self-government bodies, budget expenditures, decentralization, territorial communities, local budgets, financial resources.*

**УДК: 330.322:631.15](477)**

**DOI: 10.32782/2415-8240-2024-104-2-83-94**

## **РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ**

**В. С. ЯРЕМЧУК**, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

**Уманський національний університет садівництва**

*В статті розкрито сутність поняття «інвестиції» та «іноземні інвестиції». Проведено дослідження зв'язку інвестиційної діяльності з умовами інвестиційного середовища. Обґрунтовано основні напрями розвитку інвестиційної підтримки аграрного виробництва в Україні. Запропоновано методи розвитку інвестиційного забезпечення й залучення більшої кількості інвестицій у аграрне виробництво України.*

***Ключові слова:** аграрне виробництво, інвестиції, ризики, війна, краудфандинг, гранти, страхування*

**Вступ.** В будь-якій моделі економіки, і насамперед в ринковій, економічний розвиток не лише підприємства, а й усієї держави залежить від інвестицій. Інвестиції є безальтернативною умовою динамічного розвитку аграрного виробництва, важелем позитивного впливу ринкової конкуренції та зростання загального рівня аграрної сфери.

В умовах продовження реформи децентралізації, окрім вирішення завдання підвищення ефективності управління соціальним розвитком відповідної території, невіддільною складовою цього процесу є забезпечення сталого економічного ефекту від розвитку аграрної галузі економіки. Ефективне залучення внутрішніх ресурсів і резервів, та створення привабливого інвестиційного клімату є ключовими для здатності розвиватися. Невід'ємною умовою розвитку аграрного виробництва є стабільність господарських процесів